

A LÉGZÉS BIOFIZIKÁJA

KELLERMAYER MIKLÓS

LÉGZŐRENDSZER

- A metabolizmus során használt vagy felszabadult gázok kicserélését szolgáló szervrendszer

A LÉGZÉS BIOFIZIKÁJA VÁZLAT

- Rövid történet
- Releváns fizikai és fizikai-kémiai törvények
- Az emberi légzőrendszer egyszerűsített felépítése
- A légzés folyamata - a légzési ciklus - a légzés munkája
- Légzési gázcsere
- Néhány releváns patológiás állapot

TÖRTÉNET

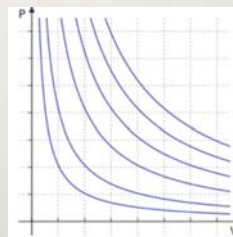
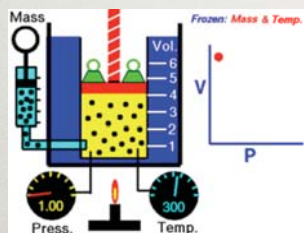
- Aristoteles (300 BC): a légzés hűti a szívet és a vért
- Galenus (170 BC): a légzés valamit hozzátesz a vérhez ("*spiritus vitalis*")
- Leonardo da Vinci (1452-1519): a levegő felfrissülésétől elzárt kamrába zárt állatok elpusztulnak.
- Vesalius (1543): az emlősállat elpusztul, ha mellkasát felnyitjuk; azonban ha tüdejét ekkor ritmusosan felfújjuk, életben marad.
- Gáztörvények (17-18. sz., Clausius, Clapeyron, Boyle, Mariotte, Gay-Lussac, Charles)
- Black (1754): széndioxid felfedezése. Priestley (1771): oxigén felfedezése
- "Vérgázok": Magnus (1837), Haldane (1900)
- Surfactant: Neergaard (1920-es évek), Pattle és Clements (1950-es évek)

RELEVÁNS FIZIKAI ÉS FIZIKAI-KÉMIAI TÖRVÉNYEK I.

Egyetemes gáztörvény (Clausius-Clapeyron, Boyle-Mariotte, Charles törvények alapjain):
Összefüggés az ideális gáz nyomása, térfogata, hőmérséklete és mennyisége között.

$$PV = nRT$$

P = nyomás (Pa)
 V = térfogat (m^3)
 n = anyagmennyiség (moles)
 R = gázállandó ($8.314 \text{ J K}^{-1} \text{ mol}^{-1}$)
 T = abszolút hőmérséklet (K)

Nyomás-térfogat izotermák

RELEVÁNS FIZIKAI ÉS FIZIKAI-KÉMIAI TÖRVÉNYEK II.

Dalton-törvény (John Dalton, 1801):

Egy nemreaktív gázkeverék teljes nyomása egyenlő az egyes gázok parciális nyomásainak összegével.

$$P_{\text{total}} = \sum_{i=1}^n p_i$$

p_i = i -edik gáz parciális nyomása
 n = gázok száma a keverékben
 $[p_i = P_{\text{total}} \times r; r = \text{gáz részaránya a keverékben}]$

Henry-törvény (William Henry, 1803):

Állandó hőmérsékleten egy adott gáz folyadékban oldott mennyisége egyenesen arányos ugyanazon, a folyadékkal egyensúlyban levő gáz parciális nyomásával.

$$p = k_H c$$

p = parciális nyomás (Pa; atm)
 k_H = Henry-állandó ($\text{l} \cdot \text{atm} / \text{mol}$)
 c = oldott gáz koncentrációja (mol / l)

Young-Laplace egyenlet:

Leírja két sztatikus folyadék (pl. levegő, víz) határfelületén fellépő kapillaris nyomáskülönbséget a felületi feszültség függvényében.

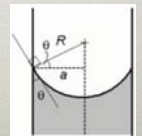
Egy vékony, körkeresztmetszetű csőben:

$$\Delta p = 2\gamma H$$

p = nyomás (Nm^{-2})
 γ = felületi feszültség ($\text{Nm}^{-1}; \text{J m}^{-2}$)
 H = átlagos görbület (m^{-1})

$$\Delta p = \frac{2\gamma}{R}$$

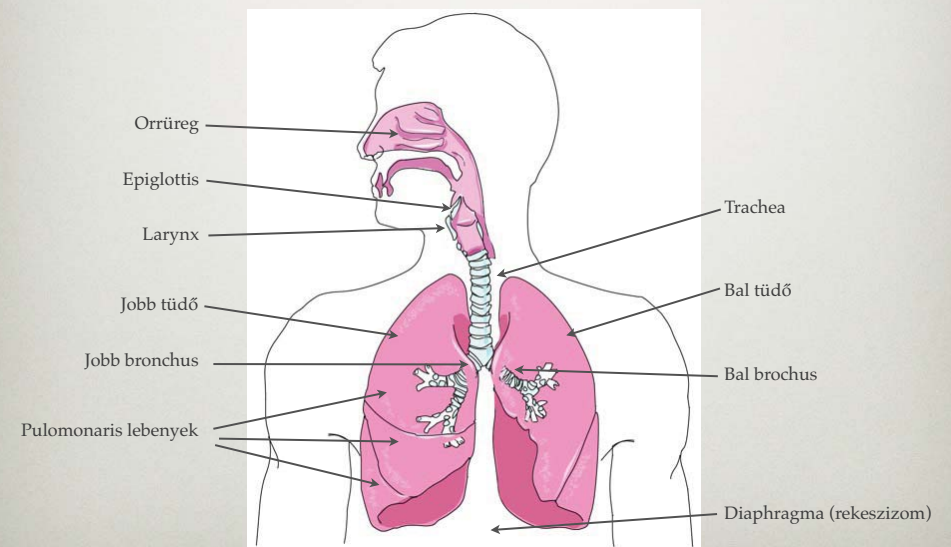
R = görbületi sugar (m)

AZ EMBERI LÉGZŐRENDSZER EGYSZERŰSÍTETT FELÉPÍTÉSE

- Csőrendszer (gázáramlás)
- Doboz (térfogat, nyomás, ezek változásai, mechanikai tulajdonságok)
- Gázcsere felülete (terület, relatív gáznyomások, diffúzió)

AZ EMBERI LÉGZŐRENDSZER

CSŐRENDSZER

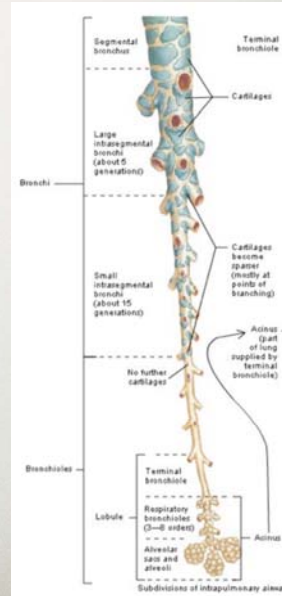
Vezetési zóna

Trachea
Bronchusok
Bronchiolusok
Bronchioli terminales

Gázcsere zóna

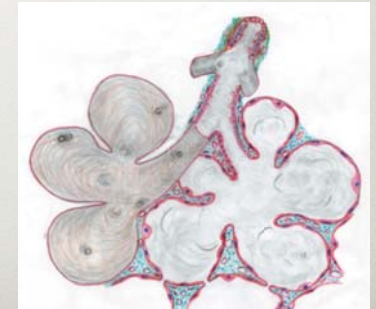
Bronchioli respiratorii
Ductus alveolares
Alveolusok

23-25 dichotom faágyszerű kettéoszlás!

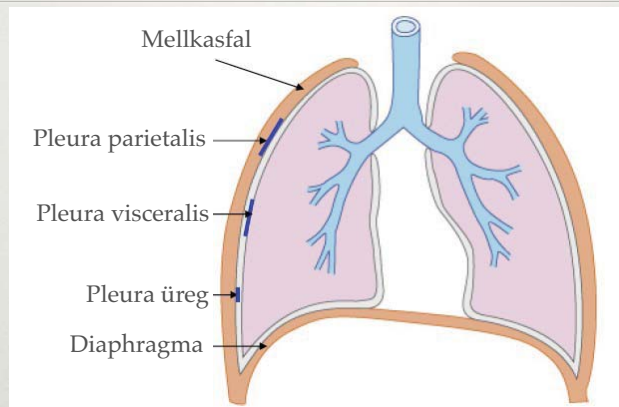

ALVEOLUSOK

- A gázcsere felületét alakítják ki
- Számuk: ~300 millió (N.B.: $2^{25}=33,554,432$)
- Méret ($d \sim 200 \mu m$), felület ($5 \times 10^{-7} m^2 / alveolus$)
- Teljes alveolus felület ($\sim 100 m^2$)
- Alveolus fal ($\sim 0.5 \mu m$):
alveolaris epithelium ($\sim 0.2 \mu m$)
membrana basalis ($\sim 0.1 \mu m$)
kapilláris endothelium ($\sim 0.2 \mu m$)

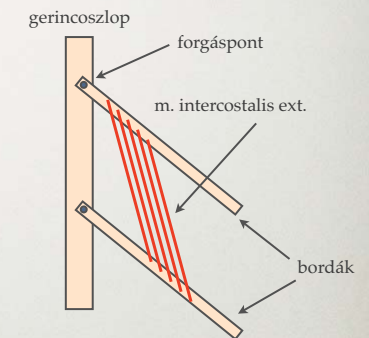
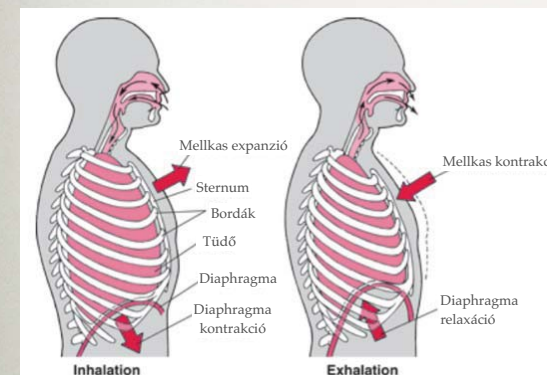

A LÉGZŐRENDSZER MINT DOBOZ

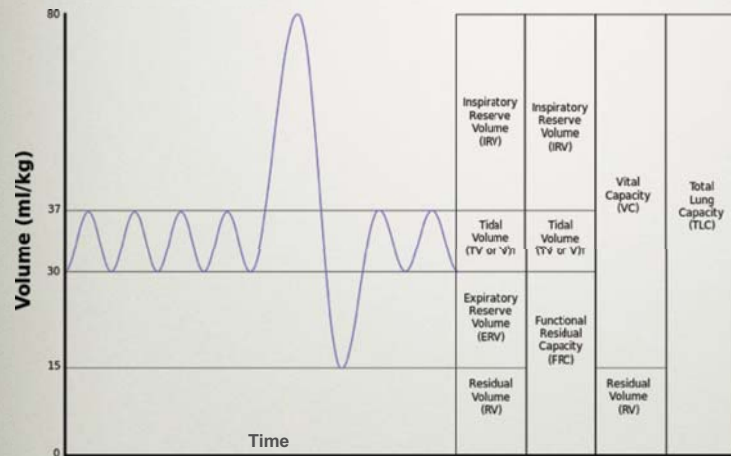
- Intrapulmonáris nyomás (P_{pulm}): atmoszferikus nyomás körül ingadozik
- Mellúri vagy intrapleurális nyomás (P_{pi}): "negatív" (szubatmoszferikus; az atmoszferikus nyomás, az adhézíós és szöveti kontrakciós egyensúlya alakítja ki)
- Transzmurális (transpulmonáris) nyomás (P_{tm}): a mellkasfal két oldala közötti nyomás
- Pneumothorax!

A LÉGZÉSI CIKLUS

- A légzés vezérlőerei: diaphragma, musculi intercostales
- Eupnoe: nyugodt légzés (14-16/min)
- Polypnoe, tachypnoe: légvételek száma $>16/min$
- Dyspnoe: nehéz légzés

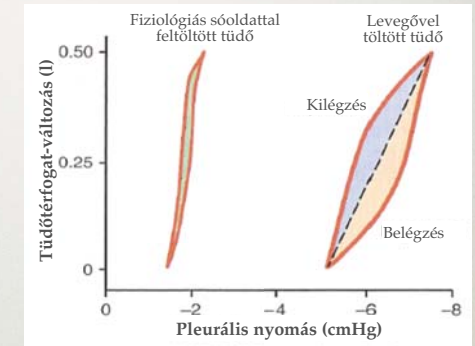
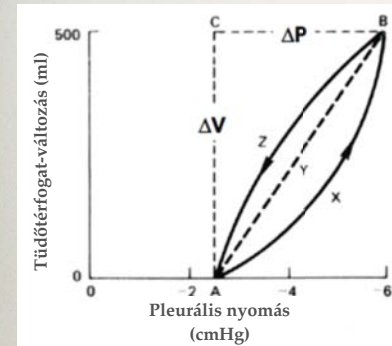
LÉGZÉSI TÉRFOGATOK ÉS KAPACITÁSOK

- Kapacitás: térfogatok összege (m³)

TÜDŐ COMPLIANCE

("nyúlékonyság", "disztenzibilitás")

$$C = \frac{\Delta V}{\Delta P}$$

C = compliance (mN⁻¹; N.B.: a rugóállandó reciproka)
 ΔP = nyomásváltozás (Pa, Nm⁻²)
 ΔV = térfogatváltozás (m³)

FELÜLETI FESZÜLTSG

Felületi feszültség: erőhatásnak kitett folyadék kontrakciós készsége.

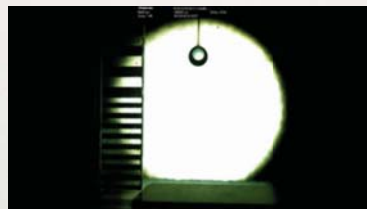
Eredete: kohéziós erők egyensúlyában való különbség a folyadék felülete és belseje között.

Vegyület	Felületi fesz. (mN/m)
Etanol	24.4
Metanol	22.7
Aceton	23.7
Kloroform	27.1
Benzol	28.5
Víz	72.9

Nagy felületi feszültség következményei

Hidrofób felületen

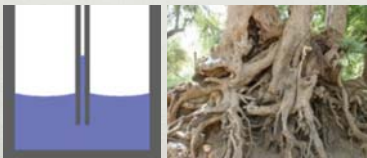
A folyadékcsepp perzisztál

Makroszkópikus biológiai rendszerekben

Molnárdka

Hidrofil felületen

Kapilláráktívítás

A kapilláráktívítás fontos szerepet játszik a növényi gyökérzetben

"Jézus Krisztus-gyík" (basiliscus)

SURFACTANT (SURFACTANS)

Young-Laplace egyenlet: $\Delta p = \frac{2\gamma}{R}$

p = nyomás
 γ = felületi feszültség
R = görbületi sugár

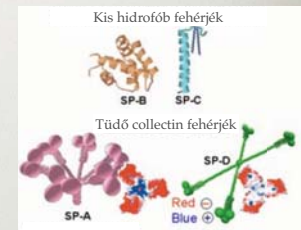
- Tüdő surfactant:** felületaktív lipoprotein komplex (foszfolipoprotein), a II. típusú alveoláris sejtek termelik.

- Összetétel:** 90% lipid, 10 % fehérje ("surfactant protein" SP-A, SP-B, SP-C, SP-D)

- Szerepe:** a felületi feszültséget csökkenti.

- Hatása:** minél kisebb a felületi feszültség, annál kisebb nyomáskülönbség elegendő ahhoz, hogy az alveolusok nyitott állapotban maradjanak.

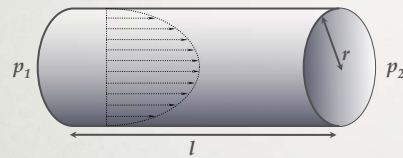
- Restriktív tüdőbetegségek:** a tüdő compliance csökkent (fibrózis, csökkent surfactans termelés, stb.).

LEVEGŐÁRAMLÁS SZEREPE

Hagen-Poiseuille törvény

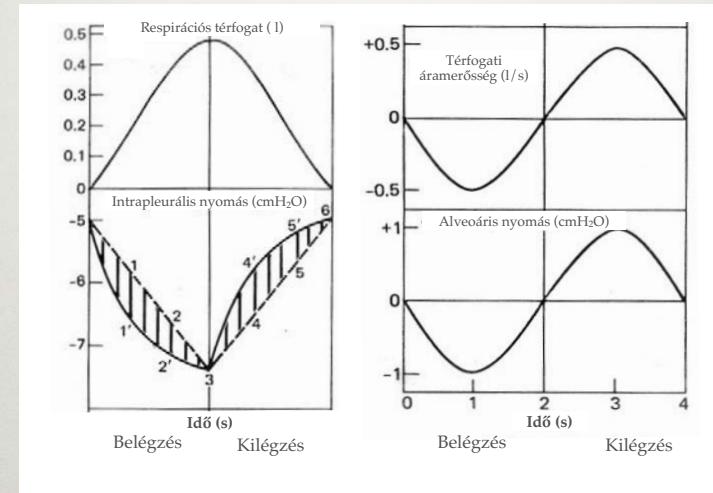

$$\frac{V}{t} = \frac{\pi r^4}{8\eta} \frac{dp}{dl}$$

V = térfogat
 t = idő
 $(V/t = Q = \text{térfogati áramerősség})$
 r = cső sugara
 η = viszkozitás
 p = nyomás
 l = cső hossza
 $(dp/dl = \text{nyomásgrádiens, fenntartója } p_1-p_2)$

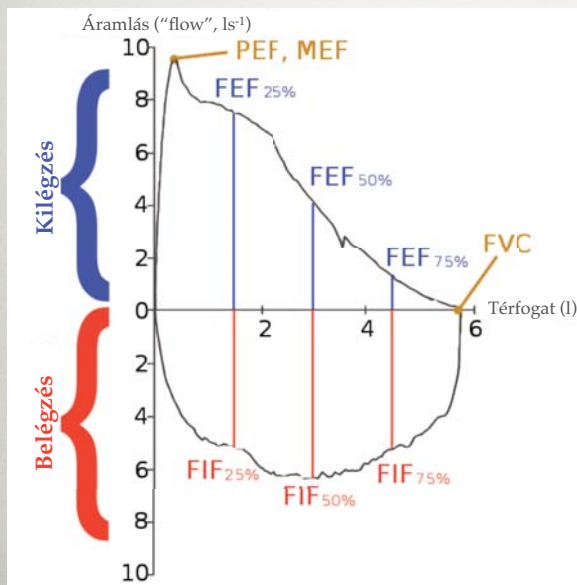
- **Normális légzés (eupnoe):** lamináris áramlás.
- **Tachypnoe, pathologia:** turbulens áramlás.
- **Obstruktív tüdőbetegségek:** pulmonáris légáramlási sebesség csökkent (COPD - "chronic obstructive pulmonary disease").

A LÉGZÉSI CIKLUS

• 1 cmH₂O = 0.1 kPa = 0.7 mmHg

A LÉGZÉSI CIKLUS DINAMIKUS ANALÍZISE

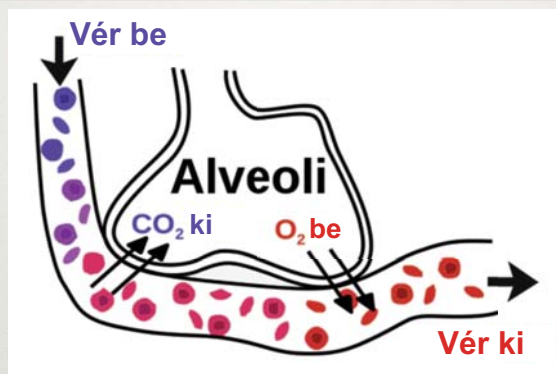

- Spirometria
- PEF, MEF: peak expiratory flow, maximal expiratory flow
- FEF: forced expiratory flow
- FIF: forced inspiratory flow
- FVC: forced vital capacity

LÉGZÉSI MUNKA

- Átlagos transzmurális nyomás ellenében végzett térfogatváltozás
- Légzési perctérfogat = 7 l
- Légzési frekvencia = 14/min
- Nyomás (P_{tm}) = 0.7 kPa
- Respirációs térfogat (V) = 0.5 l ($5 \times 10^{-4} \text{ m}^3$)
- Munka (W) = $P_{tm} \times V = 0.35 \text{ J/belégzés}$ (294 J/h)
- Nagy megterhelésnél elérhet 8400 J/h értéket is

LÉGZÉSI GÁZCSERE

- Alveolus: nyitott termodinamikai rendszer
- A légterek parciális gáznyomásai fontosak
- A folyadékban (vérplazma) oldott gáztenziók fontosak
- Gázcsere hajtóereje: gázdiffúzió (parciális nyomásgrádiens vezérli)

PARCIÁLIS GÁZNYOMÁSOK

	Alveoláris gáz	Belégtett gáz (levegő)	Kilégtett gáz
Oxigén	100 mmHg	158 mmHg	116 mmHg
CO ₂	40 mmHg	0.2 mmHg	29 mmHg
Nitrogén	573 mmHg	597 mmHg	568 mmHg
Vízgőz	47 mmHg	5 mmHg	47 mmHg

	pO ₂	pCO ₂	pN ₂
Alveoláris gáz	100 mmHg	40 mmHg	573 mmHg
Artériás vér	95 mmHg	40 mmHg	573 mmHg
Vénás vér	5.3 mmHg	46 mmHg	573 mmHg

- Alveoláris gázcsere: parciális nyomásokat megszabja (~350 ml / belégzés)
- Tapasztalati diffuzivitás ("diffúziós állandó"): kicserélt gáz mennyisége / (felület x rétegvastagság x nyomáskülönbség)
- Normálisan: a gázcsere ~0.25 s alatt lezajlik

PATHOLOGIAS MEGFONTOLÁSOK

- Pneumothorax
- Restriktív tüdőbetegség (compliance)
- Obstruktív tüdőbetegség (térfogati áram)
- Köhögés (hirtelen áramlási sebesség növekedés)
- Dekompressziós betegség (Caisson, vérben oldott gázok)